

בחירות 96

התכנית לחקר

הפוליטיקה הערבית בישראל

مشروع السياسة العربية في اسرائيل

מנהל: ד"ר אלי רכס

דפי מידע ותוכן מס' 4, יולי 1996

השפעה פוליטית - גם לערבים בישראל!

אסעד גאנם*

לעצמו את מהות העתיד הרצוי לו, כולל האפשרות להקמת מדינה פלסטינית עצמאית.

מקובלת ורווחת היתה ההערכה, כי הערבים בישראל עשו כבר דרך לקראת מימוש שתי נקודות הקונסנסוס בדרך של הגשמת מאוויים לאומים ואזרחיים. לדעתנו, הערכה זאת מופרכת מיסודה ואינה משקפת את המציאות. לאמיתו של דבר לא יכלו הערבים בישראל לפתח ערוצים אפקטיביים שיאפשרו להם לתרגם את השפעתם הפוליטית לצעדים מעשיים וממשיים בכיוון של הגשמת שתי נקודות הקונסנסוס. עדות בולטת לכך נמצאת בעובדה שהערבים לא הצליחו לחדור למרכז קבלת ההחלטות הפוליטי בישראל כשם שלא עלה בידם להשפיע באורח ניכר על מקבלי ההחלטות מבחוץ. במילים אחרות, חברי הכנסת הערביים נדחקו, למעשה, אל השוליים הפוליטיים של החברה הישראלית.

ישנן שתי סיבות עיקריות למיזעור השפעתם של הערבים ונציגיהם הנבחרים בכנסת. האחת, מאמץ מכוון של הרוב היהודי ונציגיו במוסדות השונים לדחוק את הערבים לשולי העשייה הפוליטית, כביטוי, הלכה למעשה, לאופייה היהודי-ציוני של המדינה ולמחויבותם לעקרון האומר כי "במדינת היהודים,

תוצאות הבחירות לכנסת ה-14, שהולידו מהפך שלטוני, טומנות בחובן השלכות מרחיקות לכת הן לגבי ישראל גופא והן לגבי האזור. חשובה במיוחד בהקשר הפנימי היא השאלה באיזו מידה מילא הקול הערבי תפקיד בעיצוב המהפך, כשם שראויה לדיון מעמיק השאלה מה תהיה השפעת המהפך על החברה הערבית בישראל, על יחסיהם של הערבים עם המדינה ועם הרוב היהודי וכיצד יושפעו עמדותיהם לגבי הבעיה הפלסטינית, הרשות הפלסטינית בשטחים והתנועה הלאומית הפלסטינית. הערבים בישראל גיבשו במהלך השנים קונסנסוס רחב לגבי שתי סוגיות מרכזיות: השיוויון והשלום. מצד אחד העלו דרישה שהתחזקה עם השנים להכרה כמיעוט לאומי וליישום מדיניות של שיוויון מלא מצד הרוב היהודי, ומצד שני הפגינו תמיכה מירבית בהקמת מדינה פלסטינית לצידה של ישראל, כדרך ריאלית ומעשית לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

הקונסנסוס שנוצר סביב שתי נקודות אלה הוא פרי של הערכה מפוכחת שלווה בלבטים מתמשכים. בבסיסה הונחו שתי הנחות יסוד: האחת, שישראל היא מדינה חזקה שיש להשלים עם קיומה ולחפש דרכים לחיות במסגרתה, תוך שאיפה לקידום; והשניה, שהעם הפלסטיני זכאי לשלוט בגורלו ולהגדיר

* אסעד גאנם הוא חוקר במכון לחקר השלום בגבעת חביבה וחוקר אורח בתכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל. תוכן העבודה משקף את דעת המחבר בלבד.

קרן קונרד אדנאור

שיתוף פעולה בינלאומי

אוניברסיטת תל-אביב

מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה

בעיני הבוחר. מועמד המפלגה לראשות הממשלה, שמעון פרס, והמפלגה הואשמו על ידי האופוזיציה בכך שנקטו עמדה פשרנית בכל הנוגע לתגובה אל מול הגיהאד האסלאמי, חמאס וחיזבאללה.

פרס שאף להפגין בפני הבוחר, ובמיוחד בפני "הקולות הצפים", כי ביכולתו לא רק להשיג שלום, אלא גם לעמוד על אינטרסים בטחוניים של המדינה. הוא חתר להציג עצמו לא רק כאיש שלום, אלא כאיש מלחמה, גם כן. הוא האמין, כי כך יוכל לזכות בתמיכה נוספת של הציבור היהודי, תוך התעלמות מהערבים והתייחסות אליהם כאל "מונחים בכיס". המבצע בלבנון וההתפתחויות שחלו בעקבותיו הוסיפו נדבך לזכרון הקולקטיבי של העם הפלסטיני, אשר הערבים בישראל הם חלק ממנו, בכל הקשור להרג וגירוש. תגובתם של הערבים בישראל היתה בלתי נמנעת וביטויה היה באיום על פרס שלא יצביעו עבורו לראשות הממשלה. אף על פי כן, עם התקרב מועד הבחירות, נסוגה ההנהגה הערבית מאיומה, ודרשה מהציבור הערבי באופן ישיר או במרומז, להצביע עבור פרס לראשות הממשלה. אולם צעד זה נעשה מבלי שיושגו מפרס הבטחות מפורשות לעשייה בתקופה שלאחר הבחירות, לא ברמה של שיוויון ולא במישור של תהליך השלום. היה בכך ביטוי בוטה לתפקודה הלקוי של ההנהגה הערבית.

3. בליל הבחירות, זמן קצר לאחר פרסום תוצאות המדגם הטלוויזיוני אשר הצביע על יתרונו של פרס על פני נתניהו, החלו שרי העבודה לעסוק בהרכבים קואליציוניים אפשריים של ממשלה בראשות מפלגת העבודה. בכל ההרכבים נעדר מקומם של שותפים ערבים. עבור שרי העבודה, ממשלתם אמורה היתה להישען אך ורק על רוב יהודי שיכלול את נציגי העבודה, מר"צ, המפלגות הדתיות, כולן או חלקן, הדרך השלישית ואולי את נציגי עולי רוסיה. הערבים, על פי גישה זו אמורים היו להשאר באופוזיציה, משמאלה של הממשלה, או להסתפק שוב במעמד של "גוש חוסם". רוצה לאמר כאילו זהו מקומם הטבעי של חברי הכנסת הערביים וסיעותיהם בכנסת.

ניתן להשוות בין יחס שלילי זה לסיעות הערביות ובין המעמד לו זכו העולים מרוסיה. האבסורד, מזווית הראיה של הערבים הוא, שהעולים, אשר באו לישראל לפני כשש או שבע שנים, הגיעו למצב שבו הובטח להם מעמד בכיר בכל ממשלה שתקום. בפועל, הם צורפו לממשלת נתניהו, זכו בתיקים חשובים ונתאפשר להם להשפיע באופן ישיר ואפקטיבי על קבלת החלטות גורליות לעתיד המדינה. עמדת כוח כזו נמנעה מהערבים, אשר שרשיהם בחבל ארץ

היהודים הם אלה שיכריעו". סיבה שניה נוגעת לתפקודה הלקוי והחסר של ההנהגה הערבית, כולל חברי הכנסת, אשר עדיין לא הפנימו את כללי הפעילות הפוליטית האופייניים לישראל ואף החמיצו במהלך השנים הזדמנויות להכריע בשאלות גורליות הנוגעות לעתיד הערבים והמדינה. הגורמים שצויינו לעיל, אין בהם כדי להסביר באופן בלעדי את השפעתם המועטת של הערבים, אך הם בהחלט מילאו תפקיד מרכזי, כפי שעולה מדריך תפקודם, מעמדם ומידת השפעתם של חברי הכנסת הערביים בכנסת ה-13. זאת בהקשרים הבאים:

1. המפלגות הערביות בכנסת ה-13 (מד"ע וחד"ש) זכו במהלך כהונתה של ממשלת העבודה - מר"צ למעמד של "גוש חוסם" שנועד למנוע הפלת הממשלה. לכאורה, יכול היה מעמד זה להקנות לערבים כוח והשפעה מרביים, שאם אכן, היו ממומשים בפועל, מצבם של הערבים היה משתפר לאין ערוך. במהלך תעמולת הבחירות של המפלגות הערביות לא התאפשר להן להצביע על הישג משמעותי אחד, שנבע מכוח היותם "גוש חוסם". "הגוש החוסם" הפך עד מהרה ל"גוש חוסם". זאת, משום שלערבים הסתבר, כי לחץ מאסיבי ואולטימטיבי על הממשלה - עד כדי איום להפילה אם לא ייענו תביעות הערבים, עלול היה להוליד לשתי התפתחויות בעלות השלכה שלילית: האחת - התמוטטות תהליך השלום בשל מה שעתידי היה להתפס כאשמת חברי הכנסת הערביים, והשנייה, דה-לגיטימציה של הממשלה בעיני הרוב היהודי, אשר עתיד היה להאשים אותה בכניעה לסחטנות הערבים בשל הישענותה על רוב שחלקו לא-יהודי. החשש פן אכן יתממשו התפתחויות אלה שיתק, למעשה, את פעילות חברי הכנסת הערביים והם נאלצו להתפשר עם מציאות שבוודאי לא היתה לרוחם הן במישור של תהליך השלום, שהתפתח בדרך רחוקה מתפיסת עולמם, והן במישור של הגשמת השוויון שבו נותרו בעיני בעיות קשות שפשוט נוגדות את הקידמה והשכל, כמו בעיות של יישובים בלתי-מוכרים, הבדווים בנגב, היעדר מסגרות נאותות לחינוך מיוחד ואפילו שירותים בסיסיים שבהם האפליה זועקת לשמיים.

2. שבועות אחדים לפני יום הבחירות פתחה ישראל במבצע צבאי בדרום לבנון, בתגובה להפגזות צפון המדינה על ידי חיזבאללה. למבצע היו השלכות קשות. הוא גרם להיווצרות בעיית פליטים שנאלצו לעזוב את בתיהם בשל ההפצצות. לגבי תושבי דרום לבנון המקוריים היתה זו הפעם השנייה שנאלצו לעשות כן ואילו לגבי הפלסטינים תושבי דרום לבנון היתה זו הפעם השלישית. ההרג ההמוני של אזרחים בכפר קאנא הותיר משקעים של כעס, זעם ותסכול. למבצע היו מניעים שונים שאחד מהם נגע לדימויה של מפלגת העבודה

כאל עדר של כבשים שאין בו מיעוט הזכאי לחלוק על עמדת הרוב. כמו כן שיקפה ההאשמה הקולקטיבית חוסר הבנה בסיסית למשמעות העלייה בשיעור ההצבעה וההתגייסות למען פרס, אף על פי שלא היה ראוי לה, על פי אמת מידה אובייקטיבית.

5. בקווי היסוד של ממשלת נתניהו, שלא היתה קמה ללא הצבעת הערבים ישירות בעד נתניהו, או אלמלא נמנעו חלק מהערבים מלהצביע בבחירות לראשות הממשלה, נכללו שלושה סעיפים המתייחסים לערבים: בראשון מצוין, כי הממשלה תפעל לשילובם המלא של בני המיעוטים תוך הדגשת העדיפות שתנתן לאלה ששירתו בכוחות הביטחון. בשני, נקבע כי הממשלה, לפי קווי היסוד, תפעל להגדלת התקציבים לרשויות הערביות הזקוקות. ובשלישי נאמר כי הממשלה תעשה מאמצים ל"קליטת בני מיעוטים אקדמאים ובמיוחד בוגרי שירות צבאי". בשלושה הסעיפים הללו נעשה שימוש במושג "מיעוטים", תוך הדגשת הצורך לסייע ל"בני המיעוטים" שתרמו לביטחון המדינה על ידי שירות בזרועות הביטחון. בולטת ההתעלמות מרובן המכריע של הבעיות המעיקות על האזרחים הערבים, מלווה ביחס של זלזול באזרחותם. כמו כן צורם חוסר המחויבות של הממשלה להגשמת שוויון בין אזרחי המדינה הערבים והיהודים.

זה חוזרים לתקופה שלפני הקמת מדינת ישראל. עמדת כוח זו נמנעה מהערבים אשר תרמו לבניינה ולביצורה של מדינת ישראל הרבה יותר מתרומתם של כלל עולי מדינות חבר העמים. מי שנזקק עוד להוכחה ניצחת באשר להבדל בין יהודי ללא-יהודי במדינת היהודים - זכה בה במלואה.

4. לאחר היוודע התוצאות הסופיות בבחירות הטילו פוליטיקאים רבים את ההאשמה למפלתו של פרס על גב הערבים. על פי חישובי המקטרגים, הבוחרים הערבים אמורים היו להשתתף בשיעורים גבוהים יותר וכן להמנע מלהצביע עבור נתניהו, דבר שהיה מבטיח את ניצחון פרס. הערבים, יש לזכור, הגדילו את שיעורי ההשתתפות בבחירות 1996 בכ-8% (מ-69% ב-1992 ל-77%). צפינו בהתגייסות חסרת-תקדים ברחוב הערבי. למרות מלחמת לבנון והסגר המתמשך בשטחים, העניקו הערבים רוב מכריע של 95% מהקולות הכשרים לפרס. ניתן לטעון במידה רבה של ביטחון, כי הערבים העניקו לפרס יותר ממה שבפועל צריך היה להעניק לו. התפתחות זו נבעה, ככל הנראה, מהתחושה או התקווה כי המשך שלטונו של פרס עשוי, אחרי ככלות הכל, להביא לכך שהערבים יגיעו לעמדת הכרעה, כשם שיש בו כדי להבטיח המשך תהליך השלום. אלה שהאשימו את הערבים, או את חלקם, במפלה עשו כך מטעמים של התנשאות ותוך כדי התייחסות לערבים

בעקבות עיצובה מחדש של המפה הפוליטית מוקמו הערבים בכנסת בקוטב האופוזיציוני לממשלת נתניהו. הם נדחקו עוד יותר לשולי העשייה וההשפעה הפוליטיים, ויחד עם זאת, ייתכן שדווקא מצב זה טומן בחובו פוטנציאל להתעוררות פוליטית ולאומית תוך כדי יצירת אחדות שורות וגיבוש מאבק אופוזיציוני הן במסגרת פרלמנטרית והן במסגרת חוץ-פרלמנטרית.

הטיעון, הנשמע לעתים תכופות, כי הערבים משפיעים על עיצוב המדיניות על-ידי הצבעה בבחירות וקביעת דמותו של ראש הממשלה ומבנה הכנסת ואולי הרכבה של הממשלה, אינו נכון ונראה מופרך מיסודו. כל זמן שלא יפותחו אופציות אלטרנטיביות לערבים והם לא יהיו "חייבים" לבחור בגוש אחד (גוש השמאל ומועמדו לראשות הממשלה), השפעתם תמשיך להיות שולית ואין הם עתידים לתרגם את משקלם האלקטורלי לכוח פוליטי ממשי.

התפתחות אופציות אלטרנטיביות להשפעה מותנית בעליית מנהיגות חדשה לערבים שתהיה מוכנה לקחת על עצמה סיכונים מרחיקי לכת שיבהירו לשמאל הישראלי כי הערבים רוצים יחס שוויוני ולא יחס שמשמע ממנו כי, בכל מקרה, הם מונחים "בכיסו" של השמאל היהודי-ישראלי.

התפתחותה של אופציה מאיימת על התמיכה בשמאל הישראלי מצדם של הערבים, אפילו במחיר של הפלת הממשלה ועצירת "תהליכי השלום" עם העולם הערבי והפלסטינים, היא ערובה הכרחית כדי שהשמאל היהודי יקבל את הערבים כפרטנרים שווים ולא רק כשותף זוט.

במסגרת פרסומי "בחירות 96",
יצאו עד כה לאור, **דפי מידע ותוכן** כמפורט להלן:

מס' 1, אפריל 1996:

עמדות הציבור הערבי והדרוזי בישראל לקראת הבחירות לכנסת 1996
מימצאי סקר

מס' 2, אפריל 1996:

THE ISLAMIC MOVEMENT IN ISRAEL:
THE INTERNAL DEBATE OVER REPRESENTATION IN THE KNESSET
Dr. Elie Rekhess

מס' 3, מאי 1996:

הבחירות לכנסת בציבור הערבי והדרוזי 1949 - 1992
בנימין נויברגר

מס' 4, יולי 1996:

השפעה פוליטית - גם לערבים בישראל!
אסעד גאנם

ניתן להשיג עותקים מפרסומים אלה
במוזכירות התכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל, מרכז משה דיין, אוניברסיטת תל-אביב.